

טיפול ממשלתי בעוני ובפערים החברתיים

הבעיה - תוצאה של מדיניות ממשלתית

שיעורי העוני בישראל הם מהגבוהים בקרב המדינות המפותחות. במהלך שני העשורים האחרונים העוני מחמיר, מעמיק ומתפשט בכלל החברה הישראלית, כתוצאה ישירה של מדיניות ממשלתית שאינה שמה את הטיפול בנושא במקום ראוי בסדר העדיפויות הלאומי, ולמעשה אינה ממפלת כלל בבעיה בגישת מאקרו רחבה, למעט הקצאת משאבים לתכניות נקודתיות ולאוכלוסיות ממוקדות, פעמים רבות בהתאם לשיקולים פוליטיים והשפעת קבוצות לחץ. על אף שיעורי העוני הגבוהים, אי השוויון, הפערים החברתיים וההשלכות של החיים בעוני על רבע מאזרחי ישראל, הממשלה טרם גיבשה או אישרה תכנית לאומית לצמצום העוני ואין כל גורם ממשלתי אשר מופקד על הטיפול בנושא או ביצוע התיאום והסנכרון הנדרשים בין בעלי העניין במשרדי הממשלה העונים, בעלמון המקומי ובחברה האזרחית.

ההשלכות של העוני על פני החברה בישראל

מעשמות החיים בעוני היא הדרה מחיים נורמטיביים, התמודדות עם קשיים עצומים במכלול תחומי החיים וחוסר יכולת למלא את הצרכים החיוניים הבסיסיים הדרושים לקיום ולמחיה בכבוד.

מזה ארבע עשרה שנה מפרסם ארגון לתת את דו"ח העוני האלטרנטיבי, המשקף את המגמות העדכניות בנושא ומשמש כלי אפקטיבי ומשלים להיכרות והבנה מעמיקה של התופעה, באמצעות אינטגרציה בין נתונים וממצאים הנאספים מנתמכי הסיוע, עמותות החברה האזרחית והציבור הרחב. החל משנת 2014 נכלל בדו"ח, לראשונה בישראל, מדר עוני רב ממדי, אשר פותח על ידי ארגון לתת ומכון המחקר ERI ומתבסס על מודל חדשני, הקובע האם ועד כמה אדם הוא עני בהתאם למידת המחסור שלו בחמישה ממדים המשקפים צרכים חיוניים הדרושים לקיום בכבוד: אי ביטחון תזונתי, השכלה, בריאות, דיור ויוקר המחיה. בהתאם למעשה העוני הרב ממדי לשנת 2016: 1,0240,000 ילדים עניים בישראל (35.4%), 29.05% מהאוכלוסייה – 2,436,000 נפשות חיות בעוני, מתוכם רבע מהבגירים (25.75%, 1,412,000).

ממצאי הדו"ח לשנת 2016 מדגיגים ביותר בכל אחד ממדדים אלה: 67% מהילדים נתמכי הסיוע ניוונו בעיקר מפחמימות ו-34.4% דלגו על ארוחות או צמצמו אותן. בעקבות המצב הכלכלי של משפחתם, 54.2% מנתמכי הסיוע העידו כי לא יכלו לרכוש ציוד בסיסי וספרי לימוד לילדיהם. 42.8% מנתמכי הסיוע עובדים ועדיין חיים בעוני חמור, 67.2% מהם העידו שאינם מקבלים זכויות סוציאליות מלאות ממקום עבודתם. כפועל יוצא מהתזונה הדלה והלא מאוזנת של נתמכי הסיוע, הם סובלים ממחלות כרוניות בהיקף נרחב: 20.6% מהנתמכים סובלים מסכרת, 20% מכולסטרול גבוה ו-19.5% מיתר לחץ דם, וזאת לעומת 9.9%, 16.7% ו-17.4% בהתאמה, מהאוכלוסייה הכללית; 71.9% מהנתמכים ויתרו בשנה האחרונה באופן קבוע על רכישת תרופות או טיפול רפואי נחוצים בגלל חוסר יכולתם לשלם עבורם. 70.7% מנתמכי הסיוע העידו כי ויתרו בשנה האחרונה על תיקון ליקויים חמורים בדירתם מסיבות כלכליות.

פערים גדולים בחינוך, גישות נמוכה לשירותי בריאות, דיור לא ראוי, תעסוקה בשכר מינימום ללא תנאים סוציאליים או אכיפה של חוקי העבודה, אי ביטחון תזונתי והתמודדות עם יוקר המחיה, אינם מאפשרים היחלצות מעוני, יוצרים דורות נוספים של מצוקה, משפיעים על החוסן והתלכיד של החברה הישראלית, ונמצאים בקורלציה ישירה להתגברות התחלואה, האלימות וחוסר הסובלנות.

הפתרון - מדיניות פרו-חברתית וסדר עדיפויות לאומי ראוי

ניתן לצמצם את העוני באופן מעשמות, באמצעות יישום מדיניות פרו-חברתית, שתשקף סדר עדיפויות לאומי ראוי, לשם הבטחת הביטחון הכלכלי-חברתי של אזרחי ישראל. במהלך למעלה מעשור פועל ארגון לתת על מנת להוביל שינוי בסדר העדיפויות הלאומי ולהפעיל לחץ על הממשלה לקחת אחריות ולאמץ תכנית לאומית לצמצום העוני.

בדוח העוני האלטרנטיבי 2015 פורסם מחקר ייחודי ראשון מסוגו בישראל בנושא העלות הכוללת של העוני למשק הישראלי והתשובה הכלכלית על צמצומו (SROI). המחקר מוכיח שהשקעה ציבורית משמעותית בצמצום שיעורי העוני נושאת תשואה חיובית, מול סך כל העלויות הכרוכות בשיעורי העוני הנוכחיים – 48 מיליארד ₪ (ההפסד השנתי הנגרם למשק ולחל"ג בגלל בעיית העוני וההוצאות הישירות והעקיפות על ההתמודדות עם תופעות הנגרמות על ידי עוני). יישום המלצות הוועדה למלחמה בעוני בעלות שנתי של כ-7.6 מיליארד ₪ במשך עשור, במטרה לצמצם את שיעורי העוני בישראל עד לממוצע במדינות ה-OECD, תביא לתועלת כלכלית צפויה של 132 מיליארד ₪, כלומר רווח של 64 מיליארד ₪ ותשואה של 93% על ההשקעה. מכאן, צמצום שיעורי העוני אינו רק חובה מוסרית אלא גם אינטרס כלכלי של כולנו - עניים, בני מעמד הביניים, בעלי הון, מקבלי החלטות וכלל הציבור בישראל. יחד עם זאת, בפועל הקצתה הממשלה בשנת 2016 רק כרבע (1.9 מיליארד ₪ בלבד) מעלות יישום המלצות הוועדה. הפער נובע מהמלצות שלא יושמו כלל או המלצות שיושמו באופן חלקי בלבד.

לאור זאת, קורא ארגון לתת לממשלת ישראל לאמץ את הצעדים הבאים:

1. לגבש תכנית ממשלתית רב שנתית לצמצום העוני, חוצה משרדי ממשלה ובעלת יעדים מדידים
2. לאמץ את מסקנות הוועדה למלחמה בעוני - לחוקק אותן בחוק או לאשרן בהחלטת ממשלה
3. לקבוע יעד שנתי ורב שנתי - הגעה לשיעור העוני הממוצע במדינות ה-OECD תוך עשר שנים
4. להקצות 1.5% מתקציב המדינה (בבסיס התקציב) לטיפול בעוני
5. לייסד רשות לאומית למלחמה בעוני או להקים גוף מתכלל לנושא במשרד ראש הממשלה

ארגון לתת הוקם בשנת 1996 ומאז פועל לצמצום העוני למען יצירת חברה צודקת ומובנה יותר, על ידי סיוע לאוכלוסיות במצוקה על בסיס אוניברסלי, הנעת החברה האזרחית לערבות הדדית ונתינה והובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי. לתת פועל מזה כעשרים שנה כארגון גג ארצי ומוביל, והנה מתמיכה רחבה של החברה האזרחית, משתף פעולה עם 180 עמותות סיוע הפועלות בכ-105 יישובים בכל הארץ ובכל המגזרים, ויחד תומך ומעניק סיוע שוטף ל-60,000 משפחות באי-ביטחון תזונתי חמור; מפעיל תכנית סיוע הוליסטי לניצולי שואה נוקמים; מוביל ארגון נוער שמחנך להתנדבות, פיתוח מנהיגות וזימות חברתית; מנהל מעבדה חברתית במסגרת מיזם עירוני חדשני לפתרון אי-הביטחון התזונתי; ומפעיל למעלה מ-16,000 מתנדבים מדי שנה.